

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 25 maj 2016

Mål nr

Ö 6101-14

KLAGANDE

UH

MOTPART

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

Ombud: hovrättsassessorn TH

SAKEN

Ersättning till offentlig försvarare

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Nedre Norrlands beslut 2014-11-19 i mål Ö 429-14

Dok.Id 119669

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax 08-561 666 86
E-post:
hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstadamstolen.se

Expeditionstid
08:45-12:00
13:15-15:00

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Med ändring av hovrättens beslut tillerkänns UH ytterligare 5 150 kr, varav 3 510 kr avser tidsspillan, 610 kr utlägg och 1 030 kr mervärdesskatt.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

UH har yrkat att han tillerkänns hela den ersättning för tidsspillan och utlägg som han begärt i tingsrätten.

Justitiekanslern har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund och frågan i Högsta domstolen

1. UH driver verksamhet som advokat med kontor i Umeå. I det nu aktuella fallet hade Ångermanlands tingsrätt förordnat honom till offentlig försvarare. Tingsrätten har sitt kansli med tingsställe i Härnösand, cirka 22 mil från Umeå, och ytterligare ett tingsställe i Örnsköldsvik, cirka 11 mil från Umeå. Den tilltalade var bosatt i Örnsköldsvik. Huvudförhandling hölls i Härnösand.
2. Vid huvudförhandlingen begärde UH ersättning för bl.a. tidsspillan och utlägg avseende resa mellan Umeå och Härnösand. När tingsrätten avgjorde målet tillerkändes han ersättning svarande mot resa mellan Örnsköldsvik och Härnösand. Enligt tingsrätten fick kostnader och tidsspillan därutöver anses föranledda av att hans verksamhetsställe ligger långt ifrån domstolen. Tingsrätten godtog inte UHs argument att förhandlingen hade kunnat hållas på tingsstället i Örnsköldsvik. Hovrätten har avslagit hans överklagande.

3. Frågan i Högsta domstolen är om UH ska tillerkännas ersättning för tidsspillan och utlägg avseende hela resan till och från huvudförhandlingen i Härnösand.

Rättsliga utgångspunkter

4. Bestämmelser om förordnande av offentlig försvarare finns i 21 kap. 5 § rättegångsbalken. Paragrafen ger uttryck för principen om den misstänktes fria rätt till val av försvarare. I tidigare lydelse angavs att till offentlig försvarare skulle förordnas den som den misstänkte hade föreslagit, om det inte skulle medföra avsevärt ökade kostnader att anlita honom eller henne. Genom en lagändring som trädde i kraft år 2010 togs den inskränkningen bort (se prop. 2008/09:232). Det övergripande syftet med den nya regleringen var att stärka den misstänktes möjligheter att välja offentlig försvarare.

5. En offentlig försvarares rätt till ersättning regleras i 21 kap. 10 § rättegångsbalken. Enligt huvudregeln i första stycket har en offentlig försvarare rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. I anslutning till ändringen i 21 kap. 5 § om den misstänktes val av försvarare infördes en bestämmelse i 10 § fjärde stycket som något begränsar försvararens rätt till ersättning av allmänna medel. Försvararen har enligt denna bestämmelse inte rätt till ersättning för tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att han eller hon har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen annat än om det finns särskilda skäl. På begäran av den misstänkte eller den föreslagne offentlige försvararen ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning. Vidare gäller enligt paragrafens femte stycke att en offentlig försvarare inte får förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Försvararen får dock förbehålla sig och ta emot skälig ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt fjärde stycket inte omfattas av rätten till ersättning av allmänna medel.

6. I förarbetena till bestämmelserna uttalas att ett avstånd om 5–10 mil i tätbebyggda områden och 20 mil i mindre tätbebyggda områden kan tjäna som ett riktmärke för vad som kan anses utgöra verksamhet långt ifrån domstolen. Ett förordnande av en advokat inom den egna domkretsen borde dock inte anses som ett distansförordnande. (Se a. prop. s. 31.) Högsta domstolen konstaterade i rättsfallet NJA 2011 s. 291, med hänvisning till dessa förarbetsuttalanden, att en försvarare med verksamhet inom i vart fall 10 mil från domstolen i tätbebyggda områden inte har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen.

7. Av förarbetena framgår inte närmare var en domstol i detta sammanhang ska anses vara belägen. Det kan dock utläsas att avsikten var att de nya bestämmelserna om ersättning skulle anknyta till dittills gällande bestämmelser om offentlig försvarare respektive biträde enligt rättshjälpslagen (1996:1619), där möjligheten att förordna en viss föreslagen person ansågs avhängig avståndet mellan den föreslagnes verksamhetsort och den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanteras. Den ort där den rättsliga angelägenheten hanteras ansågs därvid, såvitt gäller offentlig försvarare, vara den ort där domstolen är belägen. (Se a. prop. s. 22.)

8. Inte heller rättegångsbalkens reglering om domstolsväsendet innehåller några entydiga bestämmelser om var en domstol ska anses belägen. I 1 kap. 5 § rättegångsbalken sägs att en tingsrätt ska ha sitt kansli på den eller de orter som regeringen bestämmer, att tingsrätten ska ha tingsställe på den eller de orterna och att tingsrätten också får ha tingsställe på annan ort som regeringen bestämmer. Enligt 6 § ska sammanträde för huvudförhandling hållas på tingsställe, om inte särskilda skäl talar för att sammanträde hålls på annan ort.

9. I rättsfallet NJA 2012 s. 914 slog Högsta domstolen fast att en schablon bör tillämpas när ersättningen till s.k. distansförsvarare bestäms. Schablonen innebär att ersättning för tidsspillan och utlägg utgår med samma belopp som

en försvarare med verksamhet 10 mil från domstolsorten skulle ha tillerkänts när det är fråga om tätbebyggda områden och 20 mil när det är fråga om mindre tätbebyggda områden. Det sagda gäller dock inte om det faktiska utläggat är lägre eller tidsspillan är mindre.

En tingsrätt bör normalt anses belägen där domstolen har tingsställen

10. Bedömningen av om den begränsningsregel som gäller för distansförsvarare ska tillämpas bör göras mot bakgrund av principen om den misstänktes rätt till fritt val av försvarare (se p. 4). Regeln ska därför tillämpas så att rättigheten får ett reellt innehåll oavsett den tilltalades ekonomiska förhållanden. Det innebär till en början att den geografiska gränsdragningen inte får sättas snävare än att den tilltalade har ett förhållandevis stort antal lämpliga advokater att välja mellan. Det innebär också att vid försvararvalet bör förutsättningarna vara så klara, att det är möjligt att förutse om försvararen har rätt till ersättning av allmänna medel eller om den misstänkte kan behöva betala eventuella merkostnader, typiskt sett för tidsspillan och extra kostnader för försvararens resor.

11. Förarbetena ger som nämnts inte någon närmare ledning för hur uttrycket ”den ort där domstolen är belägen” i 21 kap. 10 § fjärde stycket rättegångsbalken ska tolkas i de fall då domstolen har flera tingsställen. Frågan berörs inte i något av de nämnda rättsfallen. Förarbetena och rättspraxis ger inte heller vägledning när det gäller motsvarande bestämmelser om ersättning till målsägandebiträde i 5 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 27 § andra stycket rättshjälpslagen. Med hänsyn till de likartade arbetsförhållanden som en offentlig försvarare respektive ett målsägandebiträde har i en brottmålsrättegång bör bedömningarna göras på samma sätt.

12. En möjlig tolkning av uttrycket ”den ort där domstolen är belägen” är att det syftar på tingsrättens kansliort eller, som fortfarande gäller för ett par

tingsrätter, kansliorter. De merkostnader som det är fråga om har dock inget samband med tingsrättens administration eller var tingsrättens skriftliga handläggning äger rum. I stället är det normalt sett de muntliga förhandlingarna i målet som medför att försvararen får kostnader för resor och drabbas av tidsspillan. Det är därför platsen för förhandling, och inte tingsrättens kansliort, som bör vara relevant vid prövningen av försvararens ersättningsanspråk i detta hänseende.

13. Tingsrätten har att bestämma förhandlingsort utifrån vad som enligt domstolens bedömning är den lämpligaste av de tingsställen som i och för sig kan komma i fråga. Utfallet av denna bedömning kan många gånger vara svårt att förutse för den misstänkte och den tilltänkte försvararen när valet av försvarare ska göras. Den osäkerheten bör dock inte gå ut över den tilltalade. Som har framhållits i det föregående (se p. 10) ska den misstänktes valrätt beaktas på bl.a. så sätt att han eller hon så långt som möjligt ska kunna förutse om försvararen fullt ut har rätt till ersättning av allmänna medel.

14. Det är en förutsebar och lätthanterlig ordning om den misstänkte och försvararen normalt kan utgå från den offentliga reglering som gäller, nämligen att förhandling kan komma att äga rum på något av de tingsställen som är aktuella. Vid tillämpning av 21 kap. 10 § fjärde stycket rättegångsbalken bör därför en tingsrätt anses vara belägen på de orter där den har tingsställe. Om domstolen vid förordnandet har bestämt på vilket tingsställe förhandling ska hållas eller om förhandlingsorten av andra skäl framstår som uppenbar, ska dock tingsrätten anses vara belägen på endast den orten.

15. Det kan i och för sig påpekas att det finns möjlighet för den misstänkte eller den tilltänkte försvararen att begära förhandsbesked (se p. 5). Ett sådant besked ska dock enligt lagtexten avse frågan om en distansförsvarare är berättigad till ersättning för merkostnader och tidsspillan, och alltså inte huruvida

det rör sig om en distansförsvare eller inte. Behovet av förhandsbesked aktualiseras därför först vid överskridande av det schablonavstånd som tingsrätten tillämpar vid bestämmande av ersättningen (se p. 9).

Bedömningen i detta fall

16. UH bedriver verksamhet utanför Ångermanlands tingsrätts domkrets. Hans verksamhetsort ligger ca 11 mil från tingsrättens tingsställe i Örnsköldsvik. Detta avstånd är ungefär detsamma som avståndet från Örnsköldsvik till tingsrättens kansliort Härnösand. Vid tillämpning av de riktlinjer som gäller för tätbebyggt områdes gräns får, med hänsyn till de lokala förhållandena, Umeå anses ligga inom tillämplig gräns för lokala försvarare verksamma i Örnsköldsvik.

17. Mot bakgrund av det anförda har UH rätt till ersättning för tidsspillan och utlägg avseende hela resan mellan Umeå och Härnösand. Hans överklagande ska därför bifallas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog, Johnny Herre, Lars Edlund, Anders Eka (skiljaktig) och Sten Andersson (referent, skiljaktig)
Föredragande justitiesekreterare: Ann-Sofie Bodin



**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2016-04-12

Mål nr
Ö 6101-14

SKILJAKTIG MENING

Referenten, justitierådet Sten Andersson, med vilken justitierådet Anders Eka instämmer, är skiljaktig och anför:

Bestämmelserna i 21 kap. 10 § fjärde stycket rättegångsbalken begränsar en distansförsvarens rätt till ersättning för tidsspillan och utlägg som hänför sig till resan mellan hans eller hennes verksamhetsort och domstolen. Bestämmelserna har utformats så att begreppet ”där domstolen är belägen” får en central betydelse. Begreppet kan tolkas på olika sätt. Det kan tolkas så att det alltid avser den eller de orter där domstolen har sitt kansli. Det kan också förstås som den ort där domstolens handläggning av målet huvudsakligen sker, i praktiken den ort där huvudförhandlingen äger rum. Den sistnämnda tolkningen ligger väl i linje med de uttalanden som gjordes i förarbetena. Den är också av andra skäl den mest naturliga; eftersom bestämmelsen avser att reglera försvararens rätt till ersättning för faktisk tidsspillan och faktiska utlägg i samband med resa, får det antas att lagstiftaren avsett den ort som försvararen faktiskt har rest till, dvs. den ort där domstolen håller huvudförhandlingen.

Av de nu angivna tolkningarna framstår därför den senare som den mest naturliga.

Dok.Id 120678

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45-12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15-15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

Särskilt när en tingsrätt har flera tingsställen kan, i enskilda fall, en ordning som innebär att domstolen anses belägen på den ort där huvudförhandlingen hålls få otillfredsställande effekter. Så blir fallet om försvararen, när han eller hon åtog sig uppdraget, utgick från att huvudförhandlingen skulle hållas på ett visst tingsställe och att det därför inte skulle uppkomma några nämnvärda merkostnader; om huvudförhandlingen sedan likväl sätts ut på ett annat tingsställe, kan tingsrätten komma att neka honom eller henne ersättning för tillkommande tidsspillan och reseutlägg. Det kan synas tala för en tredje tolkning, nämligen att domstolen är belägen på samtliga domkretsens tingsställen.

En sådan tolkning innebär emellertid att den begränsning i rätten till ersättning, som lagstiftaren har velat åstadkomma genom regleringen, inte kommer att slå igenom på avsett sätt. Den innebär också att de avståndskriterier som anges i förarbetena kommer att tillämpas i förhållande till en ort som i det enskilda fallet inte behöver ha någon annan anknytning till det aktuella målet än att huvudförhandlingen skulle ha kunnat hållas där.

Till detta kommer att otillfredsställande effekter av det nyss angivna slaget kan undvikas genom en generös tillämpning av bestämmelserna om särskilda skäl. Dessa bestämmelser är visserligen i första hand avsedda att tillämpas i situationer där omständigheter i det enskilda fallet medför att kostnaderna för en distansförsvarare inte blir avsevärt högre än kostnaderna för en lokalt verksam försvarare (se a. prop. s. 23 och 31 f. och NJA 2011 s. 291). Av rättspraxis följer emellertid att det finns visst utrymme för domstolen att ta hänsyn också till andra omständigheter som har tillräcklig tyngd i det enskilda fallet (se NJA 2012 s. 262). Särskilda skäl att ge försvararen full ersättning för

tidsspillan och reseutlägg får t.ex. regelmässigt anses föreligga om försvararen vid tidpunkten för förordnandet hade befogad anledning att anta att förhandlingen skulle äga rum på ett tingsställe inom en tiomilsradie från hans eller hennes verksamhetsort men tingsrätten sedan sätter ut målet till huvudförhandling på ett annat, för försvararen mera avlägset, tingsställe.

Mot den angivna bakgrunden bör domstolen i detta sammanhang alltid anses vara belägen på den ort där huvudförhandlingen hålls.

UHs rätt till ersättning ska alltså bedömas med utgångspunkt i att han har sin verksamhetsort i Umeå, medan Ångermanlands tingsrätt – av nyss angivna skäl – ska anses belägen där huvudförhandlingen hölls, dvs. i Härnösand. Avståndet mellan Umeå och Härnösand uppgår till ca 22 mil och överstiger därmed de riktmärken som har angetts i förarbeten och praxis.

UH har därför inte rätt till full ersättning för tidsspillan och utlägg annat än om det finns särskilda skäl.

Sådana särskilda skäl kan föreligga om omständigheterna i det enskilda fallet medför att kostnaderna för en distansförsvarare inte blir avsevärt högre än för en försvarare på närmare avstånd. Särskilda skäl av detta slag föreligger dock inte i UHs fall.

I detta mål aktualiseras också frågan om det finns särskilda skäl att ge UH full ersättning med hänsyn till att tingsrätten hade kunnat sätta ut målet till huvudförhandling i Örnsköldsvik. Det är tingsrätten som avgör i vilken utsträckning ett extra tingsställe ska utnyttjas. Så är fallet även om målet, såsom i förevarande fall, rör en person och en händelse med anknytning till

orten för det extra tingsstället. Det förhållandet att Ångermanlands tingsrätt har ett extra tingsställe i Örnsköldsvik kan därför inte i sig anses utgöra särskilda skäl.

Särskilda skäl skulle i och för sig kunna föreligga om UH vid tidpunkten för förordnandet som offentlig försvarare hade anledning att utgå från att målet skulle sättas ut till huvudförhandling i Örnsköldsvik. Det har emellertid inte framkommit att tingsrätten lämnade honom några positiva besked med denna innebörd eller att han av annan anledning hade konkreta skäl att tro att förhandlingen skulle äga rum i Örnsköldsvik. I stället förefaller parterna vara ense om att endast ett förhållandevis mindre antal mål sätts ut till huvudförhandling i Örnsköldsvik. Det föreligger därför inte särskilda skäl av detta slag.

Med hänsyn till detta – och då tingsrätten inte hade meddelat något förhandsbesked i ersättningsfrågan – var det riktigt av tingsrätten att tillerkänna UH enbart en begränsad, schablonmässigt bestämd, ersättning för tidspillan och utlägg. Överklagandet ska därför avslås.